

БАРОК В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Емил Георгиев

В развитието на изкуството и културата Барокът представя цяла историческа епоха. Тя лежи между Ренесанса и Просвещението. Като термин, означаващ епоха, респективно стил в литературната история, названието Барок бе сравнително малко популярно. Напоследък обаче то навлезе стремително в нашата наука и при много спорове за същността, която стои зад него, се наложи в нея.

Ние приемаме това означение, защото то действително има право на съществуване, доколкото историческата епоха между Ренесанса и Просвещението има свой облик, който се нуждае от детерминиране. За бързо развиващите се европейски страни, излезли от Средновековието, Ренесансът приключва през XVI в. Какво следва след него? Ако Ренесансът се свързва с Реформацията в една значителна част от Европа и Реформацията е последвана от Противореформацията, за всекиго от нас е явно, че Противореформацията не слага печата си върху цялостното развитие в Европа. Голямо течение в литературата и изкуството през епохата е Класицизмът. Но той също не обхваща в неговата широта идейния и художествен процес през епохата. Като че ли терминът, респективно понятието Барок, вмества в себе си сравнително най-пълно господстващия стил и най-разпространените идейно-художествени явления на епохата. Ако някои смятат, че този термин принадлежи на архитектурата, трябва да възразим, че архитектурата не може да бъде изолирана от другите изкуства, включително и от литературата, и ако тя притежава свой — явен по най-важни показатели — стил, не можем да не потърсим и видим тоя стил и в другите изкуства, и в литературата. Впрочем съвременните изследвания показаха достатъчно, че тоя стил е присъщ не само на архитектурата, но и на другите изкуства, и на литературата.

Можем ли да говорим за Барок в историята на българската култура и литература?

Мнозина може би ще кажат: Западна Европа има такива неща, каквито ние нямаме! Тя има Ренесанс в едно ранно време, а нашето Възраждане започва тогава, когато Западноевропейският Ренесанс отдавна е приключил, а приключва и епохата, която назоваваме с термина Барок.

Мисля, че подобно мнение не може да спре нашата изследователска работа, насочена към разкриване процесите, които ни са познати от общото развитие на Европа и човечеството. Водейки се от една основна мисъл при изследването на историческите процеси — за монизъм в развитието, смятам, че не можем да не потърсим и Барок в културната и литературната ни история.

Проблемата за Барок в българската литература не се явява в настоящата статия за пръв път, макар изобщо тя да е нова за българското литературознание. Досега бе посочвано на няколко пъти наличието му,¹ но схващане за по-широко бароково течение в литературния ни живот от една определена епоха не се е наложило. Много по-убедително бе посочено наличието на Барок в българската архитектура. Въз основа на обилен материал именно М. Бичев разкри както наличието му, така и неговото значително разпространение в България през епохата на Българското Възраждане. Бичев показва австрийския Барок като първообраз на българския.²

По време Барокът съпада с оная епоха от нашето развитие, която ние нарекохме Българско Предвъзраждане, и с първия период от Българското Възраждане, обхващащ втората половина на XVIII и началото на XIX в. При едно съществено положение на двете посочени епохи — излизане из средновековната феодална затвореност — можем да търсим барокови прояви сред нашия народ при взаимодействия на неговия общественно-културен живот и обществено-културния живот в страни, в които се развива Барокът — Италия, Дубровник и Далмация, Австрия, Унгария, Словакия и Чехия, Полша и Русия.

Барокови изяви ние можем да посочим убедително като присъщи на Българското Предвъзраждане. Нека припомним, че с термина Българско Предвъзраждане ние означаваме³ периода от развитието на българския народ, на българската култура и на българската книжнина, който е отграничен с разгръщането на Ренесанса в Средна, Източна и Западна Европа, от една страна, и от друга, с Българското Възраждане. Съгласно нашето определение Българското Предвъзраждане се развива в тесен досег с новото европейско развитие. Новите явления, които то усвоява, имат не само ренесансов, но и бароков характер. В някои негови сфери Барокът господства.

Очертавайки епохата и извите на Българското Предвъзраждане, ние набелязахме три сфери на културна и книжовна дейност, която в по-голяма или в по-малка степен излиза извън границите на средновековното предание: 1) книжовната дейност на дамаскинарите; 2) културната и книжовна дейност на българите католици; 3) просветителската дейност, която се обръща към общото културно и езиково предание на южните славяни, но черпи нови жизнени сокове от Русия, като използва за книжовно изявяване най-вече ранното Просвещение на сърбите в Австрийската империя.

В първата сфера — книжовната дейност на дамаскинарите — се чувства само известно ренесансово пробуждане. Откриваме го в основната нова изява: в употребата на живия народен език в така наречените дамаскини, в сборниците със смесено съдържание. Доближаването до Възраждането, възвестител на което е Паисий Хилендарски, разширява кръга на новите изяви с осъзнаване на робското положение на народа, с критика на съществуващите форми на живот. В очертаните други две сфери новите изяви на рене-

¹ Вж. моите работи Паисий Хилендарски — между Ренесанса и Просвещението, сб. Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762—1962), София, 1962, стр. 253 сл., Паисий Хилендарски и идеологическите течения на неговата епоха, Литературна мисъл, год. VI, 1962, кн. 5, стр. 113 сл., Проблеми на литературознанието пред VI международен конгрес в славистите (Барок в българската литература), Език и литература, год. XXIII, 1968, кн. 4, стр. 81 сл.; V. B e c h u ŋ o v á, Místo Paisije Chilendarského v slovanských literaturách, Slavia, XXXIV, 1965, стр. 227 сл. и Барокови черти на българската възрожденска историография, Литературна мисъл, год. XIII, 1969, кн. 3, стр. 100 сл.; A. A n g y a l, Krstju Pejkić, ein bulgarischer Schriftsteller der Barockzeit, Slavica (Annales Instituti philologiae slavicae Universitatis Debreceniensis), VII, 1967, стр. 129 сл.

² М. Бичев, Български Барок, София, 1955.

³ Вж. посочената работа Паисий Хилендарски — между Ренесанса и Просвещението, стр. 260 сл.

сансовото пробуждане, които се състоят в усилия за модерно просвещение на народа и отбелязват значително по-висока степен на културно развитие и на национално осъзнаване, получават бароков характер.

Първата от двете сфери — културната и книжовна дейност на българите католици — най-пълно възприема Барока. Тая дейност изниква и се кърми от жизнената среда на близките страни, които развиват новата европейска култура. Тая култура отдавна вече се е изградила върху завоеванията на Ренесанса и е навлязла в епохата на Барока. Културната и книжовната дейност на българите католици стои в явна връзка с Противореформацията и се приобщава към средноевропейския Барок, като прави по-късно немалък влог в него.

Културната и книжовна дейност на българите католици се разглежда в нашата културна и литературна история в глава, получила наслова „Католическа пропаганда в България през XVII и XVIII в.“¹ Насловът разкрива красноречиво характера на новите появи в развитието на българския народ, които говорят не за плодове, зреещи върху ствол, чиито корени се намират в черно-земя на българската земя, а за такива, които зреят върху клони, надвиснали от чужда градина. В случая трябва да се вземе под внимание извънредно голямата активност на Противореформацията, която се стреми не само да възвърне отклонилите се от католицизма протестанти, но иска да наложи католицизма на цяла Европа.

Решавайки проблемата за Барока в българската литература, трябва да спрем вниманието си върху „католическата пропаганда“, доколкото тя е внасяла с идеите и култовете на католицизма елементи и форми на Барока сред известна част от българския народ. Анализирайки самия характер на „католическата пропаганда“, не можем да не открием в нея чертите на Барока. Цялата сфера на католицизма от епохата на Противореформацията, от XVII в. — архитектурно строителство, изобразително изкуство, книжовна дейност — има бароков характер. Католицизмът, който се развива в България през XVII в., е католицизмът на Противореформацията и следователно култивираният от него стил не може да не бъде причислен към категорията на Барока.

Католицизмът² обхваща български общини от края на XVI в. Три са средите, в които той отбелязва успех или от които получава разпространение: павликяните, които намират в католицизма опора за своя отпор против православието; саксонските рудари в Чипровец, които на прелома XVI—XVII в. се сливат езиково и народностно с местното българско население, като запазват и оставят на потомците си своето католическо вероизповедание; и дубровнишките колонии в по-големите градове, които внушават уважение и търговската си дейност, със своите връзки с далечни земи, с богатството и културата си. На прелома XVI—XVII в. католическите ръководители на българските общини организират просветното дело в тях, което предвижда изпращане на българчета за по-високо образование в католически колегиуми.

¹ Срв. Б. Пенев, История на новата българска литература, т. I, София, 1930, стр. 259—309.

² Католическата пропаганда у нас е отразена в доклади, писма и други документи на Еусебий Ферменджин *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799*, Zagreb, 1887 (= *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, t. XVIII). За католическата пропаганда в България вж. К. Иречек, История болгар. Одеса, 1878; Л. Милетич, Из историята на българската католическа пропаганда, Български преглед, 1894, кн. X—XII, същият, Заселението на католическите българи в Седмиградско и Банат, Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XIV, 1897; Н. Милев, Католическата пропаганда в България през XVII в., София, 1914; Б. Пенев, История на новата българска литература, т. I, София, 1930 (глава: Католическа пропаганда в България през XVII и XVIII в.).

Изтъкнатите българи католици получават образование най-вече в колегиума в Лорето, където южните славяни, наричани „илирийци“, имат възможност да си служат със славянски език — „илирийски“ има се пред вид езикът на южните славяни, на практика хърватски). Учейки се в католическия колеж, българите католици са се възпитавали върху формите на Барока, придобивали са бароков начин на мислене и бароков вкус, усвоявали са методите на творчеството в бароков дух.

Предприели книжовна дейност — преди всичко за задачите на просветата на народа и за черковните нужди, — просветени българи католици използват съвременни книжовни дела и съвременни идеи и форми, в които можем да открием печата на барока. В 1613 г. българинът католик Иван Бандулович от Скопие издава *Апостол и Евангелие, ново изтълкувани, с добавки*.¹ Както в целите на изданието, така и в тълкуването на основните християнски книги и в добавките се чувствава присъствието на Барока на Противореформацията.

Книгата е издадена на „славянски“, наричани и „илирийски“ език. Зад този език стои т. нар. бароков славянизъм — съзнание за южнославянското единство. Названието „илирийски“ се изяснява, когато се вземе под внимание, че на южните славяни се гледа като на потомци на древните илирийци.²

Съчинението на Бандулович се радва на значителен успех и излиза във все нови издания както през XVII, така и през XVIII в.

Най-значително дело в историята на българската лигатура от XVII в., създадено от българин католик, е „Абагарът“ на Филип Станиславов. Получил образованието си в Италия и станал католически епископ в Никополската епископска област, Станиславов е приобщен към католицизма от бароковия му период. Старото апокрифно сказание, според което болният цар Абагар или Авгар бил изцерен от Исус Христос — „само с дума“, — в неговото книжовно дело е получило нова форма — на монолог, в който молитвата за изцеление преминава в благодарност за изцелението и в поучение, в което се осъжда лекуването с билки, чрез баяния, чародейство и магия. Тая монологизирана форма, силно раздвижена и дълбоко емоционална, носи барокови акценти. Идеята насоченост срещу баянията, чародейството и магиите, получила необикновено пъстен израз, ни говори за проявената от Противореформацията нетърпимост по отношение на народните обичаи и народната вяра. Най-сетне и езикът — „илирийски“, своеобразна смес от съвременен български език и хърватски — ни отвежда към Барока, изява е на т. нар. бароков славянизъм. Паметникът е напечатан с кирилица, което говори за това, че е обърнат към българите, употребяващи това писмо.

Българи католици развиват значителна книжовна дейност с явен бароков характер след неуспешното Чипровско въстание, когато се настаняват в пределите на Австрийската империя.

Подготвяното усилено от българите католици въстание избухва в 1688 г., по време на война между Турция и Австрия. Въстанието бива потушено жестоко от турците. Немалка част от населението на Чипровец и Чипров-

¹ Пълното заглавие на изданието гласи: *Pistolje i Evangelja priko svega godiseta, novo istomacseno po razlogu missalla dvora rimskoga, dosadasenja od mnozih pomanjkanji ociscitena i sa svimi, koja dosad u Slovinski jezik manjkahu, s velikom pomnjom istomacseno i virno prinescena, pristupisce k njim mnogi blagoslovi, red kersctenja i kalendar Pape Grgura s tabulom blagodani, s tabulom, u kojoj se csini mjena miseca po F. Ivanu Bandulovichu Skop (Ijaninu) R. M. B. u Vnechih.*

² Термина бароков славянизъм въведе в славянското литературознание Fr. Wolfman, *Některé projevy vědomí sounáležitosti a součinnosti slovanské humanisticko-barokního tázu, Slavica, XXVI, 1957, 1, стр. 79.*

ската област била избита. Остават живи онези, които търсят спасение в бягство. Избягалиите, след много страдания и в намален състав, намират убежище отвъд Дунава — в пределите на тогавашната Австрийска империя. Тук те имат възможност да започнат нов живот, организират своето черковно и училищно дело, включват се в духовния живот, воден в страната, която им оказва гостоприемство. Не след много време те се нареждат дори между онези европейски дейци, които творят литературата, културата, научната и обществено-политическата мисъл на епохата.¹

Крупен български писател католик, който след разгрома на Чипровското въстание се установява и работи в пределите на Австрийската империя, като заема място и сред най-видните книжовници и мислители на Средна Европа, е Кръстьо Пейкич (роден около 1680 г. и починал недълго след 1730 г.). Между българите писатели трябва да броим Яков Пеячевич (роден в 1681 г. и починал в 1738 г.), от рода на ръководителя на Чипровското въстание Георги Пеячевич, който след въстанието се установява в Австрийската империя и придобива за себе си и за близките си аристократически титли. От същия род произхожда и Франциск Ксавер Пиячевич (1707—1781), автор на извънредно голямо по обем и съдържание дело. Не е трудно да покажем изброените писатели като автори на произведения с бароков характер.

Включвайки се като книжовници в духовния живот на Средна Европа, те неминуемо попадат в течението на Барока. При това, както отбелязахме, те са видни представители на духовния живот на Средна Европа и, разбира се, и видни представители на средноевропейския Барок.

Барокът се изявява пълновластно в основното съдържание на техните книги. Това съдържание произтича напълно от духовната и жизнена среда на обществено-историческия момент.

Барокът представя по същество едно утвърждение на разклатената от Ренесанса феодална формация и едно възраждане на средновековния католицизм, провокиран безпрецедентно от Реформацията.

И най-беглит поглед върху книжовниците, които ни занимават, ги поставя между ревнителите и строителите на католическата черква. Те са черковни служители и професори в католически учебни заведения, в които господствува безрезервно теологията. Те са богослови и философи, но философията в техните трудове се превръща в теология, а теологията — както това е по правило при Барока — иска да минава за философия. Самите заглавия на трудовете им вече свидетелствуват за насочеността на техните книжовни усилия. Така Кръстьо Пейкич пише и издава труд „Огледало на истината между Източната и Западната черкви.“² Най-големият по обем труд на Франциск Ксавер Пеячевич е озаглавен „Седем книги богословски догми“³. И т. н.

Но макар и да представя утвърждение на средновековните форми на живот и на средновековната мисъл, по-специално на католицизма, Барокът трябва да се съобрази с това, че Средновековието вече е отживяло

¹ Св. Л. Милетич, Заселението на католическите българи в Седмиградско и Банат, Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XIV, 1897. Много нови сведения и положения за Чипровското въстание и свързаните с него политически и културни събития съдържа току-що излезлият сборник Чипровци, 1688—1968, София, 1971.

² Зарцало истине мед царкве источне и западни, од дом Карст8 Пейкића од Чипровац, каноника печуискаго, у Миецце Awir (1716); Speculum veritatis inter orientalem et occidentalem ecclesias refulgens, in quo separationis ecclesiae Graecae et Latinae brevis habetur recensio. Compositum . . . per rev. d. Christophorum Peichich Missionarium Apostolicum, nec non Abbatem S. Georgii de Csanat. Tirnaviae, MDCCXXX.

³ Francisci Xaverii Pejachevich Theologicorum dogmatum de fontibus theologicis et deo uno ac trino libri septem, Graecii, anno domini MDCLVI.

своего време и че Ренесансът е разкрил нови хоризонти пред човека. Той е задължен да приеме безспорните завоевания в областта на знанието, да се приспособи към човешкия прогрес, да преработи и използва ренесансовите постижения, за да участва в строителството на живота на съвременно равнище.

Яков Пеячевич създава труд, който има за задача да очертае по-широк кръг около европейския съвременник, разчупил вече ограждащия го зид на феодална затвореност. Тоя труд, излязъл от печат в Загреб в 1714 г., е „Кратко събрание на старата и новата география или наръчно географско изложение на Европа, Азия и Африка“¹. Изключително богатото му съдържание се основава на „стари и нови“ географи и на собствени наблюдения, почерпени от пътувания и срещи. Изложените географски познания отговарят на съвременните интереси и нужди, виждането на страни и континенти е прояснено от постиженията на съвременната географска наука, изградена с новите открития на пътешественици и изследователи и обогатена с етнографски и исторически данни. Усвояването на ренесансовия поглед върху действителността се изявява особено върху страниците, посветени на родния край. Описанията на тоя край не само свидетелствуват за нов интерес към българската природа и българските селища, но оживяват с емоционално отношение към него, получават паисиевски акценти.

Разклатеното от Реформацията католическо идейно-мирогледно господство се нуждае от ново изложение, обосновка и защита на своите принципи. В епохата на Барока процъфтяват както богословието, така и философията. Яков Пеячевич прилага към своята книга „Тезиси по обща философия“. Макар „Тезисите“ да са имали практическа задача — те са конспектирали материала по философия, предвиден за изучаване в колегиума, където авторът е бил преподавател, — те търсят изчерпателни определения на философските понятия, сумират официалните схващания за битието, бога и човешката душа, утвърждават принципите на теологичното решение на философските въпроси.

Книгите на посочените автори се раждат от активността на Противореформацията. Противореформацията воюва не само срещу Реформацията, срещу всички отклонения на католицизма, но и срещу православието, което смята за отклонение от католицизма, каквото е протестантството, а също и срещу другите религии.

Противореформацията носи със себе си Барока. Наистина днес се оспорва, че изкуството на Барока е изкуство на Противореформацията.² Противореформацията обаче възплъщава своите идеи в изкуството на Барока.

Кръстьо Пейкич и Франциск Ксавер Пеячевич заемат авангардното и най-високо място на онзи боен сектор на Противореформацията, върху който се води борбата за оборване на догмите, които отделят православието от католицизма, и за приобщаване православните християни към католицизма. Никак не е чудно, че начело на борбата на тоя сектор застават роденият в Чипровец българин и потомък на чипровски българи: въпросите, поставени за решение от Противореформацията, ги засягат най-отблизо, те са владеели средствата — познание на български и сръбски език (сръбският

¹ Veteris et novae geographiae compendiosa congeries seu compendiosa expositio geographica Europae, Asiae, Africae. — Вж. за тоя труд и за неговия автор Б. Пеячев, Философът Яков Пеячевич, Народна култура, 1969, бр. 21, и Българската философска мисъл през Средновековието. Политическа просвета, 1969, кн. 5.

² Срв. D. Tschizewskij, Grundsätzliches zur slavischen Barockdichtung, Slavische Studien zum VI. internationalen Slavistenkongress in Prag 1968, München, 1968, стр. 569.

език по основен речников фонд и граматически строеж е бил единосъщ с „илирийския“, който българите католици, придавайки му известна българска редакция, са употребявали като свой литературен език) и на източниците.

В поменатия труд „Огледало на истината между Източната и Западната черкви“ Кръстьо Пейкич, който се е опознал непосредствено и чрез литературата със страните на Югоизточна и Средна Европа,¹ обхваща широко отношенията между „Източната“, т. е. православната, и „Западната“, т. е. католическата черква. С арсенала на цялата католическа наука трудът атакува православието и аргументира „правдата“ на католицизма и неговото „право“ да бъде ръководител на духовния живот на християните от целия свят.

Една от най-съществените догми, разделяща православните от католиците, е догмата за произхода на светия дух „и от сина“ (*filioque*). Тая догма се обсъжда извънредно често в съответната богословска литература. На нея Кръстьо Пейкич посвещава труда „Съгласие на ортодоксалните отци на Източната и на Западната черкви по истината за произхода на светия дух“².

Подобно на Кръстьо Пейкич и Франциск Ксавер Пеячевич приема задачата за сразяване православието на България и Сърбия и за приобщаване населението им към католицизма. В обемиестия си труд „История на Сърбия“³ той излага историята на българската и сръбската черква, за да покаже тяхното отклонение от „правата вяра“, за да докаже, че католическата черква има единственото упълномощение свише да бъде духовен ръководител на населението, което православната черква неправилно е подчинила под своята несправедна власт, за да възвърне това население под свещената егида на първата.

Докато в „История на Сърбия“ Франциск Ксавер Пеячевич излага главно исторически материал, за да обоснове домогванията на противореформационната черква да установи властта си над православните българи и сърби, в един друг труд — „Противоречията между Източната и Западната черкви за примата и за добавката в Символа на вярата“⁴ той излага богословско-догматичен материал, преследвайки същата цел.

Трудовете на Кръстьо Пейкич и Франциск Ксавер Пеячевич, вдъхновени от идеята за обединение на християните под скиптъра на Рим, имат обаче за цел не само да наложат господството на едно догматично схващане или да повишат силата и блясъка на оная християнска черква, на която техните автори принадлежат, но да обединят силите на християнството, за да бъде то в състояние да отрази пристъпите на своите врагове и да ги разгроми. Такива врагове са турците. Католицизмът трябва да обедини разделените хри-

¹ Вж. биографски и библиографски данни за него у А. Ангюл, Krstju Pejkič, ein bulgarischer Schriftsteller der Barockzeit, Slavica, VII, стр. 129 сл., и Б. Пеячев, Богословско-философските и политическите възгледи на Кръстьо Пейкич, Известия на Института по философия на БАН, XVII, 1969, стр. 217 сл.

² Concordia orthodoxorum patrum orientalium et occidentalium in eadem veritate, de Spiritus Sancti Processione ab utroque, adamussim convenientium: ex Commentariis Gennadii patriarchae Constantinopolitani excerpta, et additae quaedam Regulae huic loco maxime deservientes, per r. d. Christophorum Peichich, Missionarium Apostolicum, et S. Georgii de Csanat Abbatem, Tynnaviae, 1730.

³ Historia Serviae seu Colloquia XIII de Statu regni et religionis Serviae ab exordio ad finem, sive a saeculo VII. ad XV. auctore Franc. Xav. el. B. de Pejacevich..., Colocae MDCCXCIX (opus posthumum).

⁴ Controversiae ecclesiae orientalis et occidentalis de primatu et additione symbolon, Graecii, 1752.

ствияни за борба с тях. В трудовете се прокарва и идеята, че отклонилите се от „правата вяра“ християни са наказани с робство.

Кръстьо Пейкич разширява задачата на Противореформацията за сразяване католическото вероизповедание и подбуден и от неведнъж изявения си патриотизъм, издава труд, с който не само атакува мохамеданството, но се стреми да използва противореформационната активност на католическите държави за освобождението на отечеството си. Това е трудът „Мохамеданин, обучен на догматика и катехизис по Христовия закон“¹. Целият труд е насочен да поразни мохамеданското вероучение като идейна, нравствена и религиозна система и да покаже превъзходството на християнското. И още когато читателят зачете предговора на труда, може уверено да каже, че противореформационната активност, насочена срещу другите, католически и нехристиянски, вероизповедания, е получила своята интензивност, своя патос от патриотизма на автора, вълнуващ се от робството на българския народ и на други християнски народи под османските завоеватели.

Франциск Ксавер Пеячевич създава по-нататък богословски и философски трудове, за да разясни догмите на католическото вероизповедание, да ги обоснове и защити. От тоя вид трудове ще отбележим тук само огромните по обем поменати вече „Седем книги богословски догми“. Една след друга „седемте книги“ излагат същността на католическото вероизповедание, искат да навлязат в проблемите на богопознанието, решават най-важните въпроси на философията на религията, въвеждат в тайнствата на богослужението, тълкуват техния смисъл, обсъждат положения на християнската нравственост и т. под.

Към основното съдържание на разглежданите трудове трябва да отнесем техния историзъм. Можем да го определим като бароков историзъм. Той заема широко място в трудовете. Проследява се пълно развитието на отношенията между Източната и Западната черкви, като се навлиза в цялостния исторически живот на народите, засегнати от тия отношения. Когато се заговори за родния народ, целта е да се покаже, че той принадлежи на католическото вероизповедание и само се е отклонил от него.

Историческият материал е типичен за бароковата историография. Възгледите и теории са съзвучни с възгледите и теориите на цялата тая историография, въпросите се поставят и решават на равнището на бароковата наука, при което се провежда широко тенденцията за величието, непобедимостта, богатото с постижения от религиозен, политически и културен характер минало и светлото бъдеще на католицизма.

Тъй като в развитието на българския народ Барокът се свързва с Предвъзраждането, бароковият историзъм на разглежданите писатели получава патриотично звучене, патриотичен патос.

Въпреки че в „Огледало на истината“ на Кръстьо Пейкич българската история не се проследява в самостоятелни глави, тя заема в него широко място. Що се касае до „История на Сърбия“ от Франциск Ксавер Пеячевич, тук българската история е предмет на специално изследване и обсъждане заедно със сръбската. Означението „Сърбия“ в заглавието на труда обединява Сърбия и България. Когато в труда се говори общо за българи и сърби, често се използва по подобен начин означението „сърби“. Очевидно под „сърби“ авторът разбира славяни или по-точно южни славяни от източно-православно вероизповедание. Както е известно, българите се смятат за част

¹ Mahometanus dogmatice et catechetice in lege Christi, alcorano suffragante, instructus, per Christophorum Peichich Bulgarum Chiprovatiensem Missionarium Apostolicum et Cathedralis Ecclesiae Quinque Ecclesiensis Canonicum, Tyrnaviae, 1717.

от сърбите и по-късно — това наблюдаваме дълго време и в трудовете на „бащата на славянската филология“ Йосиф Добровски.

Макар историческият материал да се използва за една предпоставена теза, събраният, изучен и изложен материал е въвеждал читателя в историческото битие на българския народ. С разглежданите трудове българският народ е излизал из народността безличие на средновековния живот, получавал е образ. Той се е разкривал с минало на независимост и дори на величие, извишавал е ръст на творец на балканската и европейската история. Робската му участ през съвременността започва да контрастира с историческото му битие от миналото.

Като отбелязва, че българите са негови съотечественици, искайки сякаш да се оправдае за това, че ще говори повече за тях, Кръстьо Пейкич разказва, че благодарение на своята сила те създали и увеличили бързо своята държава на Балканския полуостров. Подгонени от глада, напуснали Сарматия, където живеели, завзели делтата на Дунава, след това настъпили към Тракия и Илирия и завзели и двете Мизии — Горна и Долна. На завоюваните с победно оръжие земи дали названието България.

Патриотичен патос чувстваваме в труда на Яков Пеячевич „Кратко събрание на старата и новата география“. Авторът води тук читателя из близки на сърцето му места и селища, заговорва и за миналото на българския народ. Стара планина е „световна верига“, „сребърна планина“. София се определя като средище на страната, Търново — като град на българските царе, Охрид — като архиепископски град. За родния Чипровец има какво да се каже авторитетно и с чувство. Той лежи разрушен от турците. Неговите жители — цветът на страната — са избягали в Трансилвания и Унгария. А преди да бъде разрушен, той е обработвал седем сребърни рудника. . . В историческите сведения прозвучава паисиевски тон: Аспарух е вземал данък от император Погонат.

Уверено може да се каже, че колкото противореформационната активност, насочена срещу другите, некатолически и нехристиянски, вероизповедания, толкова и робството на българския народ под османските завоеватели дава основния импулс на Кръстьо Пейкич да напише труда си „Мохамеданин, обучен на догматика и катехизис по Християнския закон“. Османските поробители са унищожили родния град на автора, прокудили са него самия в чужбина, той ги ненавижда от дъното на душата си и Българското Предвъзраждане е намерило в негово лице книжовника, който предприема идеологическа борба с тях, подготвяща непосредствено въоръжената борба.

От която и страна да погледнем книгите на Яков Пеячевич, Кръстьо Пейкич и Франциск Ксавер Пеячевич, техният бароков характер е несъмнен.

Показателен за едно литературно течение е неговият стил. Бароковият стил се разкрива ярко в произведенията на разглежданите писатели.

Характерна черта на Барока е например монументалността. С нея Противореформацията вдъхва респект, реставрира и утвърждава разклатената мощ на католицизма. Разглежданите трудове притежават тая черта. Трудът на Франциск Ксавер Пеячевич „Седем книги богословски догми“ брои повече от 600 страници, трудът на същия „История на Сърбия“ обема 440 големи страници (фолио). Монументалността е не само външна — в обема на произведенията, но и вътрешна — в богатството на предлагания материал, в пълнотата на доводи и противодоводи, в композицията и постройката на фразата, които искат да придадат философска ширина и дълбочина на обсъжания материал.

Като характерна черта на Барока се изтъква динамиката, динамичният стил на неговата литература. Динамиката отговаря на агресивността на Противореформацията. Динамична е например полемиката на Кръстьо Пейкич в „Мохамеданин, обучен на догматика и катехизис по Христовия закон“. С остър полемичен тон авторът разкрива нравствеността, съдържаща се в Корана, за да изтъкне по-голямото съвършенство на нравствеността, съдържаща се в Евангелието, разкрива мохамеданския закон и му противопоставя християнския, разкрива импулсите за индивидуално и обществено поведение, внушавани от учението на Мохамед, и сравнявайки ги с импулсите за индивидуално и обществено поведение в християнското учение, сочи, че Исус Христос и неговите апостоли подтиквали към „добродетел“ „по-добре и по-дейно“.

Динамична е изцяло формата на „История на Сърбия“. Материалът тук се излага като разговор между Българин и Сърбин. Българинът и Сърбинът се запознават един друг със своето минало, рисуват историческите събития, очертават историческите образи. Историческите съобщения следват твърде често след въпроси, учудвания, признания за неосведоменост, несъгласия и т. под. Това създава атмосфера на една емоционалност, която повишава силата на въздействието.

Указание за бароковия характер на литературата, която ни занимава, откриваме дори в нейния език. Кръстьо Пейкич например пише отначало на „илирийски“ език, а после на латински. Труда си „Зарцало исти не мед царкве източне и западнѣе, од дом Карств Пейкиѣна од Чипровац, каноника печуискаго у Мнѣциѣ“ той по-късно ще издаде на латински — „*Speculum veritatis inter orientalem et occidentalem ecclesias refulgens*“ и дори ще отбележи в заглавието, че „някога“ го е съчинил на „илирийски“: „*Compositum olim Illyrice per Rev. D.¹ Christophorum Peichich Missionarium Apostolicum*“². Очевидно Кръстьо Пейкич продължава бароковия славянизъм на своите предшественици — католически книжовници.

Втора сфера на Българското Предвъзраждане, в която откриваме барокови изяви, е просветителската дейност, която се обръща към общото културно и езиково предание на южните славяни, но черпи нови жизнени сокове от Русия, като използва за книжовно изявяване най-вече ранното Просвещение на сърбите в Австрийската империя. Тая дейност придобива своите нови черти от Ренесанса и Барока, които се разгръщат в Русия и сред южните славяни по Адриатика, и от Барока, който вече господства в пределите на Австрийската империя. Предвъзраждането, което се изявява както в наченки на смяната на миросгледа — от средновековен, черковно-религиозен, в модерен, светски, така и в едно народностно осъзнаване, което води пряко към националното осъзнаване, намерило израз в „История славяноболгарская“ на Паисий Хилендарски, използва за реализирането на своите задачи Барока.

Главни представители на тая сфера са Христофор Жефарович, роден навярно през последното десетилетие на XVII в. и умрял в 1753 г., и Партений Павлов или Павлович, роден в края на XVII в. и живял до 1760 г.

Христофор Жефарович се формира като книжовник в Русия по времето, когато в нейния културен живот завладява Барокът. Своята дейност на книжовник той развива с оглед на сърбите (и българите) в Австрийската империя, в която също владее Барокът.

¹ Т. е. „*reverendissimum dominum*“.

² *Speculum veritatis ...*, Tirnaviae MDCCXXX, заглавната корица.

Трябва да отбележим, че поради своята дейност сред сърбите той бе смятан дълго за сръбски книжовник. Но сред сърбите той се е изявявал като българин. Това свидетелствува сръбският му съвременник митрополит Павел Ненадович, който го нарича „ревнител на българското отечество“¹. Макар и да работи в чужда среда и по време, когато искрата на националното съзнание е голяма рядкост, той пазително си съзнание цял живот и в предсмъртния си час го изявява в своето „завещание“: в него той е назован „свещеник българин Жефарович“, от Дойран.²

Бароковите черти в делото на Жефарович се появяват в усилията за запазването на православие, а заедно с него и на народността на своите съплеменници в условията на активността на Противореформацията и на начините на национален гнет в Австрийската империя и на активността на мохамеданството на турските завоеватели по същото време в отечеството му. С оглед на първата задача Жефарович написва и напечатва или участва в написването и напечатването на книги с черковно-религиозен характер. Те представят принос към фонда на оная литература, която е била необходима, за да продължи съществуването си сред преселниците сърби (и българи) в Австрийската империя православната черква, силно застрашена от активността на католицизма от епохата на Противореформацията.

С оглед на втората задача Христофор Жефарович написва и изписва книгата „Стематография“, отпечатана в 1741 г. във Виена, значително произведение в българската литература от епохата. Не религията и черквата са вдъхновителите на автора при създаването на тая книга, такава е народността. „Стематографията“ е израз на пробуждащо се народностно съзнание, тя има за задача да утвърди българската народност и народностите на другите южни славяни в многонационалната Австрийска империя.

Своята, може да се каже, епохална задача Жефарович реализира, като помества в книгата си гербове на южнославянските, на другите славянски и на някои неславянски (съседни на южните славяни) земи и народи и изображения на български и сръбски царе и светци; като помества в нея стихотворения: четиристишия под гербовете, които допълнят и изясняват изображенията или характеризират народите-притежатели на гербовете, и дълго уводно стихотворение; като дава сведения, най-вече исторически, за разните народи.

Бароковият характер на „Стематографията“ е вън от всяко съмнение. При съставянето и написването на книгата си Жефарович е използвал книга със същия наслов от хърватския писател Павел Ритер Витезович, издадена на латински език в 1701 г.³ Главен източник на Витезович е била известната история на Мавро Орбини „Царството на славяните“ от 1601 г.⁴ И Витезович, и Орбини са барокови книжовници-историографи и става ясно, че Жефарович се включва в бароковата книжовна дейност сред южните славяни.

Характерът на „Стематографията“ се изяснява по-нататък, когато я поставим в светлината на съвременната руска литература. Като привърженик на православие и на славянството в руския имобилизъм Жефарович се включва в руската езиково-литературна стихия.

¹ Св. моята книга Ревнител на българското отечество, София, 1966, стр. 8.

² Вж. Н. М. Петровски, К биографии Христофора Жефаровича, Известия Второго отделения Импер. академии наук, 1910, кн. II, стр. 297.

³ Pavel Ritter Vitezović, Stematographia, sive armorum II lyricorum delineatio, descriptio et restitutio, Zagreb, 1701.

⁴ Mavro Orbini, Il Regno degli Slavi hoggi corottamente detti Schiavoni, Pezaro 1601.

Стиховете в книгата са написани с езика, в духа и с поетиката на руската училищна поезия от XVII — XVIII в. Тая поезия има бароков характер както със своето съдържание, така и със своята форма. Обръща се към народната съдба. Търси да възпее славата и силата на народността. Стига и до героиката. Създава своя стихотворна система въз основа на старокласическата.

Раждащото се чувство за народността е получило ярко възплъщение както в гербовете на „Стематографията“, така и в четиристишията, които ги „обясняват“. Жефарович се е отдалечил от Средновековието, заживял е с идеята да утвърди народността. Пробуденото българско съзнание е тъй силно, че той влага в българския герб черти на национално величие и мощ:

Светлий лев в чарном полю себе исправляет.
Грешит черна за светла иже поставляет.
Имя мое собственое ест от Болги реки.
На ловитву искусни zde узриши человеки.

Жефарович има сравнително широк кръгзор и търси мястото на родния народ между другите народи. От едната страна на България стои Русия, от другата страна Турция. Както когато рисува България, така и когато рисува Москва Жефарович създава представа за сила: Москва е страх за враговете. Излязлата из своята феодална затвореност Русия става опора за южните славяни, които използват между другото и нейните нови завоевания в областта на културата и литературата.

Отношението на Жефарович към Турция ни спомня за отношението към нея на българите католици от XVII—XVIII в., т. е. от същата епоха. Изявявайки пробудено национално съзнание и намирайки опора в Австрийската империя и в католицизма, те се стремят да изградят фронт срещу поробваща Турция. Подобно на тях, доближавайки се особено до Петър Парчевич, който използва в своя грандиозен план за освобождението на отечеството си активността на католицизма от епохата на Противореформацията, но се обръща и към хетмана на Украйна Богдан Хмелницки, Жефарович иска да подбуди срещу Турция и Запада, и Изтока. Четиристишието в „Стематографията“, посветено на Турция, гласи:

Меч сугуб держит Турска свирепя рукою,
Казнь от бога посланну видим от обую.
Едним блага восточна себе присволяет,
Другим покой западны нагло разоряет.

Излишно е да припомням, че книжовното дело на българите католици се отлива във формите на Барока.

Авторът се обръща към миналото в духа на бароковия историзъм. Характеристиките на народите се правят върху историческа основа. „Силата“ на българите се очертава с поглед към историята: българите владеели някога много кралства. Извеждат се царе и светци, които украсяват българската история.

В труда се среща с ярко изявен т. нар. бароков славянизъм. Авторът нарича себе си „илирико-русианский общий зограф“. Пише и издава книгата си за цяла „Илирия“, т. е. за южните славяни изобщо. Не е излишно да припомним, че един от създателите на бароковия славянизъм е Мавро Орбини, който предлага историографски материал на първоизточника на Жефарович — Павел Ритер Витезович.

От своя страна Павел Ритер Витезович създава термина „илирийски“, за да обедини с едно име южните славяни. По тоя начин той продължава „славянизма“ на Мавро Орбини.

Барокът обича ярките контрасти на образите и раздвижеността на образите. Ярки контрасти и раздвиженост на образите наблюдаваме и у Жефарович. Например българският герб представя „светъл лев“ върху „черно поле“. Львът е раздвижен — разярен :

Светлий лев в чарном полю себе исправляет. . . .

Бароковата литература отлива поетическите идеи в реторични, високопарни стихове. Такива са стиховете и в книгата на Жефарович. Тези стихове са изградени и с размера на бароковата „пиитика“ на руската литература от XVII—XVIII в.

Жефарович е не само книжовник, но и художник. Делото му на „зограф“, както се нарича, т. е. на художник, не само не буди съмнение в принадлежността на това дело към Барока, но определя неговия създател като най-голям представител на южнославянския Барок. Несъмнено стилът му на художник се свързва тясно със стила му на писател.

Делото на другия поменат книжовник-деец на същата сфера на Българското Предвъзраждане Партений Павлов или Павлович е белязано с барокови черти, подобни на онези, които срещахме у Христофор Жефарович. Неспокоеен дух, гонен от жаждата да излезе от формите на живот на Средновековието, Партений обхожда земите на родината си и съседните и по-далечни земи, като стига до Неапол и Виена. Намерил благоприятни условия за дейност сред сърбите-преселници в Австрийската империя, той става епископ-помощник на карловецкия епископ.¹

Както неговите посещения на Виена и Неапол, така и неговата дейност сред сърбите в Австрийската империя го поставят в сферата на Барока. Бароковите черти в неговото дело се откриват, когато той се стреми да даде отпор на активността на Противореформацията, насочена срещу православието, и когато изявява българската си народност, чувствувайки вече национален гнет в средновековните многонационални империи.

Отпорът срещу активността на Противореформацията получава израз в няколко посоки. Бидейки висш православен духовник, Партений превежда гръцки съчинения, за да поддържа духовната дейност сред православните си съплеменници. Православната черква в Австрийската империя се е нуждаела от помощ, за да може да функционира, за да се съхрани. В писма до императрицата на Русия Елисавета Петровна и до Руския синод Партений моли помощ за православните изселници в Австрия.

В отношението си към католическата черква проявява твърдост и дързост. На нейните обвинения, че православните християни били схизматици, отговаря с подобно обвинение. В своята Автобиография разказва как заявил една католическа черква в Неапол, че папата не бил истински, а лъжовен, цото докарал „схизма в черквата“. Дръзко заговорва на всеуслишание и прочутата виенска катедрала „Св. Стефан“.

Защитата на народността се изявява достатъчно забележимо за предърожденската епоха. Навсякъде, където е бил, а той е бил на много места, Партений Павлович преминава с едно пробудено културно българско съзнание. Между другото той прави препис на Р и л с к и я х р и с о в у л, за да запази един важен паметник на българщината, на българското минало — спомен за българския цар Иван Шишман.

¹ Вж. за Партений в по-ново време Б. Ст. Ангелов, Съвременници на Паисий, II, София, 1964, стр. 5 сл.

Подобно на Христофор Жефарович Партений е стихотворец. Стихотворението му „Прослава на сръбските крале“ възниква в атмосферата на южнославянската общност, т. е. на бароковия славянизъм. Прославата на сръбските крале е придружена и от молитва за защита от „озлобените“ врагове на южнославянските православни народи.

Руската барокова поезия от XVII—XVIII в. е сфера на поетическата му дейност. Както е известно, тая поезия се обръща с панегирици към Русия и към Петър Велики. Автобиографията на Партений включва стихотворни части, заимствувани от съвременната руска „пиитика“. „Песен за Русия“ изразява вярата в силата и освободителната роля на Русия. Петър Велики получава величествения си образ като „наш цар“.

Както отбелязахме, освен на Българското Предвъзраждане Барокът е присъщ и на първия период на Българското Възраждане, който ние наричаме Ренесансово-просвещенски.

Нашата студия „Паисий Хилендарски между Ренесанса и Просвещението“¹ носи означения наслов не защото желае да постави първия български възрожденец между Ренесанса и Просвещението, т. е. в Барока, както би могло да се помисли,² а защото търси обяснението на новия му идеен мир в процесите, които протичат във времето от Ренесанса до Просвещението включително. Разбира се, че в случая се има пред вид и Барокът, който лежи между Ренесанса и Просвещението.

Решавайки проблемата за Барока в българската литература, не можем да не стигнем и до родоначалника на Българското Възраждане Паисий Хилендарски. Паисий Хилендарски наистина представя етап в народностното и национално развитие на българския народ, изхожда при създаването на своето ново дело от домашната традиция. Но същевременно, тъй като той изминава със своето дело пътя от Ренесанса до Просвещението, когато излиза из Средновековието и застава върху нова мирогледна основа, когато чувствава нужда от източници, за да напише онова дело, което представя програма за ново развитие, той използва и постиженията на общото развитие, той получава импулси и средства и от Европейския Ренесанс, Барок и Просвещение.

С Ренесанса Паисий се свързва, когато усвоява новото си мирогледно начало: когато отвърща погледа си от небесата, към които го води религиозният мироглед на Средновековието, и го насочва към действителността, към съдбата на българския народ. Времето поставя задачата българският народ да бъде изведен из мрака на феодалното общество. Барокът обаче от дълго е сменил Ренесанса и той е оформил средствата, необходими за изпълнението на поставената задача: той е създал историографията, която е предложила съществената част от материала за „История славяноболгарская“ борбата на новото общество със старото, на буржоазното с феодалното, доколкото епохата, в която се ръзгръща, представя преход от феодална формация в капиталистическа, придава на „История славяноболгарская“ борческия патос, превръща историята във фактор на развитието на българския народ, определя както научния, така и публицистичния стил на Паисиевото произведение.

Но тук ни интересува връзката на Паисий с Барока.

Паисий пише „История славяноболгарская“ и главните източници при написването на неговия труд са историографските дела на най-крупните исто-

¹ Вж. сб. Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762—1962), София, 1962, стр. 253 сл.

² Срв. В. Бехиньова, Барокови черти на българската възрожденска историография, Литературна мисъл, год. XIII, 1969, кн. 3, стр. 117.

риографи на Барока, които очертават историческото развитие на славяните. Това са Цезар Бароний и Мавро Орбини. И двамата историографи са поместени изрично в „История славяноболгарская“, като предложили източници за нейното написване. Паисий използва труда на Цезар Бароний „*Appales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*“. Тоя труд се появява за пръв път в 1588—1607 г. и е имал за задача да отстои католицизма срещу протестантството. Използуваният труд на Мавро Орбини е бил „*Il Regno degli Slavi hoggi corottamente detti Schiavoni*“ от 1601 г. Тоя труд е плод на идеята за едно единно и велико славянство и поставя основата на т. нар. бароков славянизъм.

За широкото използване на двата труда на бароковите историографи говори сравнението, проведено между тях и Паисиевата История. Такова сравнение направиха Б. Пенев,¹ В. Велчев² и др.

Изучаването източниците на Паисий доведе до заключението, че Паисий е използвал текст на Историята на Цезар Бароний, който е минал под перото и на полския книжовник Петър Скарга.³ Петър Скарга живее и работи от 1536 г. до 1612 г. и е един от родоначалниците на полския Барок.

Доближаването на Паисий до Барока се отразява в общи идеи в „История славяноболгарская“ и в произведения на барокови писатели. Така уводът за ползата от историята в Паисиевия труд внушава на съотечествениците, че „благополучието“ на големите царства е непостоянно, историята разкривала как те отслабвали и пропадали: „Искаш ли да видиш като на театър играта на тоя свят, промяната и гибелта на велики царства и царе и непостоянното тяхно благополучие, как господстващи и гордеещи се сред народите племена, силни и непобедими в битките, славни и почитани от всички, внезапно отслабваха, смиряваха се, упадаха, погиваха, изчезваха — чети историята. . .“

Приведената мисъл има съществено място в решението на задачата на „История славяноболгарская“: тя е предсказвала гибелта на Турската империя, будела е надежди, вливала е в сърцата сили да се изпълни програмата на Българското Възраждане. Подобна мисъл срещаме в най-крупното произведение на добровнишко-далматинската литература — поемата „Осман“ от Иван Гундулич — бароков поет от XVII в. (1589—1638). Възсъздавайки началото на разпадането на Турската империя след победата на поляците при р. Хотин от 1621 г., Гундулич изразява надеждите на южните славяни за освобождение от турското владичество. И разгръща мисълта, която ни занимава, в началото на своята поема:

Ах, защо се тъй гордееш,
люспице на суетата?
Най-високо да се рееш,
пак ще паднеш в дълбината!

Нищо крила не простира
дълговечно под небето,
мълнията сявга дири
в планините върховете.

¹ Б. Пенев, Паисий Хилендарски, София, 1918, стр. 54 сл.

² В. Велчев, Отец Паисий Хилендарски и Цезар Бароний. Принос към изследване изворите на Паисиевата История, София, 1943.

³ R. Picchìo, Gli „Annali“ del Baronio-Scarga e la „Storia“ di Paisij Hilendarski, Ricerche slavistiche, III 1954 (Roma), 3, стр. 212 сл.

Без всевишна божя воля
бързо славата минава:
и сами царства, престол
падат в руини, в забрава.

Като колело неспирно
щастieto се търкаля.
Нивга не застава мирно:
ту те вдига, ту те сваля.

Срещата на първия български историк на новото време с бароквата историография е станала на терена на Австрийската империя, където Барокът все още не е приключил своето господство. Паисий съобщава за посещението си в „немската земя“ в „История славяноболгарская“. За това посещение имаме и друго свидетелство. От „История славяноболгарская“ и от това свидетелство става ясно, че в 1761 г. авторът на „История славяноболгарская“ бил изпратен от своя манастир в Карловци, за да прибере наследството на починал атонски архимандрит. Съгласил се да отиде там, защото смятал, че ще намери материал за историята, която пишел. Изрично отбелязва, че в „немската земя“ попаднал на Мавро Орбини.

Българската литература през XVIII в. брои още двама историографи — неизвестния по име автор на т. нар. „Зографска история“ и йеросхимонах Спиридон, който написва „История во кратце о болгарском народе славянском“. И двамата историографи са свързани с Барока. „Зографската история“ е основана върху историографското дело „Приятен разговор за южнославянския народ“ от Андрия Качич Миошич.¹ Андрия Качич Миошич продължава традициите на хърватския Барок. Неговото историографско дело обхваща историческия живот на всички южни славяни; Качич е виден представител на т. нар. барокъв славянизъм. Йеросхимонах Спиридон също използва бароквата историография при написването на своята история. В нея той включва разпокъсано първата половина на „Зографската история“².

Въпреки широкото използване на историографските трудове на Барока при тяхното написване и въпреки близостта на не една идея до идеи в литературата на Барока в тях можем да говорим само за барокви черти в „История славяноболгарская“ и в другите две историографски дела. Тези черти не са от такъв характер, че да определим Паисий, както и другите двама историографи за представители на един български Барок. Паисий и другите двама историографи са дейци на едно по-ново време и със своите произведения излизат да отговорят на неговите нужди.

Определяйки мястото на Барока в българското литературно развитие изобщо, стигаме до заключението, че той изпълнява ренесансова функция: в епохата на Предвъзраждането — предвъзрожденска, в епохата на Възраждането — възрожденска. Ето защо не можем да дадем неговото име на коя и да е от двете епохи.

¹ Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, 1. изд. 1756, 2. разширено издание 1759 г. Авторът на Зографската история е използвал второто издание. Вж. за Зографската история и за нейната връзка с Качичевото произведение Юрд. Трифонов, *Зографската българска история*, Списание на Българската академия на науките, кн. LX, 1940, клон историко-филологически и философско-обществен, стр. 1 сл.

² Вж. В. Н. Златарски, *История во кратце о болгарском народе славенском*, сочинися и списася в лето 1792 Спиридоном иеросхимонахом, София, 1900.

В епохата на Предвъзраждането той е изява на едно предренесансово пробуждане на народното съзнание, което извиква — макар ограничена — концепция за нова обществена дейност. Така, въпреки че служи на Противореформацията, Кръстьо Пейкич проявява искрен интерес към миналото на българския народ и с това насочва вниманието и към неговото настояще; макар в името на християнската религия, той се стреми да организира борба с турските поробители на българския народ. Христофор Жефарович отбранява православието, което е тясно свързано с народността на българския народ, и се опитва да утвърди българската народност в двете многонационални империи в Югоизточна Европа — Австрийската и Османската — и дава известни средства за пробуждане на българската народност и нейното противопоставяне на поробителите.

Паисий Хилендарски излиза на полето на книжовността с едно ново отношение към действителността, възникнало в резултат на мироглед, който можем да наречем ренесансов. Благодарение на тоя мироглед той разбира, че е дошъл моментът за пробуждането на нов исторически живот на българския народ. Търсейки най-ефикасно средство за реализирането на една такава задача, той се обръща към историята, като черпи материал за написването на своята „История славяноболгарская“ от бароквата историография. Освен бароквата историография обаче той използва и летописанието на Средновековието. Заетия материал — от книжовното наследство на Средновековието и от книжовното наследство на Барока — той преработва, насочвайки го към т. нар. Просвещение. Просвещението ние разбираме не тясно — като просветителство на народните маси, а по-широко — като идеологическа борба на прогресивните слоеве от XVIII в. срещу стария свят — на средновековен мрак, на крепостно и народностно робство. Паисий Хилендарски очертава образа си пред нас — въпреки бароковите черти в историографското му дело — преди всичко и над всичко на ренесансово-просвещенски деец: той е ренесансов деец, доколкото се появява в българската история с един нов мироглед — обръща погледа си от небесно-божественото, характерно за Средновековието, към земно-човешкото, характерно за Ренесанса; той е просвещенски деец, доколкото повежда оная идеологическа борба, която отбелязахме. Ако не беше такъв, какъвто го определяме, не можеше да заеме мястото си на родоначалник на Българското Възраждане.

Накрая желая да отбележа още нещо.

Може би някому ще се стори чудно, че аз говоря за барокови появи през една епоха, която определям като „предвъзрожденска“¹. Тая епоха обаче е „предвъзрожденска“ по отношение на Българското Възраждане, което изобщо започва доста време след началното развитие на Барока. В българската литературна история Барокът е „предвъзрожденски“ и отчасти „възрожденски“ феномен.

¹ Срв. В. Бехиньова, Барокови черти на българската възрожденска историография, Литературна мисъл, год. XIII, 1969, кн. 3, стр. 117 сл.